

Д. М. Чорний

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**ЛІДЕР – СИМВОЛ – ЗАРУЧНИК:
В. ВИННИЧЕНКО І УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Статтю присвячено взаєминам В. Винниченка із українським суспільством на початку ХХ ст. Розкрито, як саме своїми творами він сприяв піднесенню його інтелектуального рівня, впливав не тільки на українського, але і російськомовного читача, проаналізовано мотиви порушеного питання «переходу» у російську літературу, особливості реакції на творчість письменника в російськомовній пресі українських губерній на прикладі Харкова. Доводиться, що В. Винниченко, будучи лідером в торуванні новітніх тенденцій в українській літературі, став символом модерної трансформації суспільства, але водночас заручником традиціоналізму української інтелігенції та селянства.

Ключові слова: Володимир Винниченко, модернізація, українське суспільство, література, жінка.

Статья посвящена взаимоотношениям В. Винниченко с украинским обществом в начале ХХ в. Раскрыто, как именно своими произведениями он способствовал повышению его интеллектуального уровня, влиял не только на украинского, но и русскоязычного читателя, проанализированы мотивы постановки вопроса «перехода» в русскую литературу, особенности реакции на творчество писателя в русскоязычной прессе украинских губерний на примере Харькова. Доказывается, что В. Винниченко, будучи лидером новейших тенденций в украинской литературе, стал символом современной трансформации общества, но одновременно и заложником традиционализма украинской интеллигенции и крестьянства.

Ключевые слова: Владимир Винниченко, модернизация, украинское общество, литература, женщина.

The article is devoted to V.Vynnychenko's relations with the Ukrainian society in the early 20th century. It is revealed how his works helped to raise the intellectual level of the Ukrainian society, influenced upon not only the Ukrainian, but also the Russian-speaking reader, analyzed the motives for posing the question of "transition" to Russian literature, the peculiarities of reaction on the work of the writer in the Russian-language press of the Ukrainian provinces on the example of Kharkiv. It is proved that V. Vynnychenko, being the leader of the latest trends in Ukrainian literature, became a symbol of the modern transformation of society, but also a hostage of the traditionalism of the Ukrainian intelligentsia and the peasantry.

Key words: Volodymyr Vynnychenko, modernization, Ukrainian society, literature, woman.

Постать Володимира Винниченка була й залишається однією з конраверсійних в українському гуманітарному дискурсі. Діапазон оцінок коливається від визнання видатної ролі письменника й політика до використання зневажливих епітетів, особливо щодо його участі в подіях революції 1917-1920 рр. На сторінках найпоширеніших навчальних посібників, підручників, узагальнених історичних наукових досліджень його життя, політична діяльність, творчість постають доволі трафаретно. В. Винниченко згадується як політик [12, с. 90, 114-115, 122, 131, 142-145 та ін.] у супровіді епітетів «неординарна постать», «письменник-новатор», «талановитий письменник», «лідер Центральної Ради і

Директорії» [23, с. 8, 30, 84, 115], один з лідерів/вождів української революції [3, с. 327; 4; 19, с. 137], «належить до літературного олімпу», творчість «сягнула мистецьких вершин» [14, с. 40, 106]. В узагальненому монографічному дослідженні, присвяченому В. Винниченку, абсолютна більшість тексту приділена його діяльності в добу національно-демократичної революції 1917-1920 рр., яка характеризується як «зіркова година» [20, с. 73]. Автори пишуть про «чесність із собою» як Винниченкове життєве кредо [20, с. 50-53], доводять, що він уникнув романтизування революціонерів [20, с. 61], а книговидавництво «Польза» назвало його «вождем сучасного культурного руху на Україні» [20, с. 62].

Більшість істориків для характеристики політичної діяльності В. Винниченка послуговується запропонованим самим письменником образом-символом Голгофи, на яку він добровільно пішов в роки революції. Водночас переважає в літературі наголошування на його діяльності в «зіркову годину» як на втечі з посад у найвідповідальніші моменти [20, 280, 284-285; 23, с. 98]. Це створює в читача відчуття невідворотності насунання негативних наслідків від рішень, які він ухвалював. Такий підхід нівелює значення уживаних позитивних епітетів, породжує у свідомості далеких від історії споживачів інформації уявлення про вкрай обмежену результативність його доробку та політичної діяльності [1].

У філософському дискурсі домінує зображення В. Винниченка як модерної особистості, творчість якого була пронизана екзистенційними рисами, що зближує його із Ж. П. Сартром [24; 26, с. 103-115]. Літературознавці наголошують на модерних рисах прози та особливо драматургії, приділяючи головну увагу характеристиці доробку письменника крізь призму окремих творів та питанню його переходу до російської літератури [2; 9; 17, с. 401-435; 18]. Підсумовуючи сказане, можемо зазначити: попри те, що В. Винниченку присвячена значна кількість публікацій, в історичних, літературознавчих та філософських дослідженнях відбувається робота, яка здійснюється на «паралельних» курсах. Вона не доповнює одна одну, а жорстко розмежує доробок політика, письменника, філософа, створюючи образ людини, що лише в окремих випадках «перетинається» із тогочасним українським суспільством. Залишається поза межами ґрунтового аналізу характер його стосунків із соціумом, який на початку ХХ ст. перебував у стані модернізації, проблеми сприйняття В. Винниченка інтелігенцією, широкими колами українського громадянства, жителів українських губерній Російської імперії.

У зв'язку із сказаним, ми ставимо завдання спробувати дослідити ці стосунки, спираючись на листування В. Винниченка із Є. Чикаленком, проаналізувати їх щоденники, публікації про В. Винниченка на шпальтах преси одного з провідних культурних центрів українських губерній – Харкова.

На початку ХХ ст. В. Винниченко став одним з лідерів процесів української модернізації. І якщо роль В. Винниченка як політичного провідника модернізаційних перетворень докладно розглянуто в літературі [25, 42-45; 26, с. 103-115; 27, с. 172-178], інший аспект його доробку, а саме як своїми творами він сприяв піднесенню інтелектуального рівня українського суспільства, впливав не тільки на українського, але й загальноросійського читача, залишається недостатньо висвітленим.

Намагання вивести українську літературу на якісно новий рівень, «вписати» її в загальноросійське і європейське культурне коло, піднести культуру українського читача червоною ниткою проходить крізь усе листування письменника із його літературним батьком, видатним меценатом української культури Є. Чикаленком. Так, 21 січня 1908 р. В. Винниченко писав: «будьте певні..., що поки я почуваю в собі сили, я постараюсь зробити все, щоб прислужитись нашій національній справі. Всякими путями, всякими способами, а ми мусимо стати на рівні з передовими націями. Це мета, для якої варто жити й працювати» [13, с. 57]. Перешкодою на цьому шляху стали неоднозначні стосунки В. Винниченка із українським суспільством початку ХХ ст. Вони заважали повноцінній реалізації письменником своїх задумів, адже неодноразово порушували душевний спокій, можливість повного зосередження над написанням творів. Одним із драматичних епізодів, особистісною

драмою письменника стало несприйняття його творів. В. Винниченко зазначав, що ставить за мету сприяти розвитку всіх верств українського суспільства. Але українські інтелігенція, селянство критично ставилися до обраних тем та прийомів подання матеріалу письменником. В сучаній науковій літературі згадується, зокрема, критика з боку корифея тогочасної української літератури І. Нечуй-Левицького за захоплення еротоманією, «калічення» мови [7]. 20 лютого 1908 р. Є. Чикаленко повідомляв йому: редакція «Ради» отримала листа від селян з вимогою, аби не воспівали «скотських моментів», зокрема в оповіданнях «Момент», «Рабині справжнього» [13, с. 65], у яких зображувалися стосунки між чоловіком і жінкою, далекі від розуміння людиною традиційного світосприйняття. Зважаючи на критику, що лунала з усіх боків, навіть Є. Чикаленко 20 березня 1908 р. погоджувався: «пишіть тепер по-російськи», «...бо, справді, Вам тепер нігде в укр[аїнській] пресі висловлювати думок, які тепер обхопили Вас» [13, с. 74-75]. Водночас, зазначимо: толерантний до різних точок зору, Є. Чикаленко на сторінках свого щоденника критично висловлювався щодо захоплення В. Винниченком «половою проблемою» [30, с. 142, 218].

У концентрованому вигляді душевний неспокій В. Винниченка виявився у порушенні питання щодо переходу в російську літературу. Найбільш докладно на з'ясуванні мотивів, що рухали письменником, зупинився В. Панченко. Посилаючись на лист до М. Горького від 12. 04. 1909 р., в якому В. Винниченко писав: «что печатается в русской литературе, в украинской конфискуется и преследуется», дослідник акцентує увагу на тому, що приводом до конфлікту стала поява драми «Щаблі життя». Водночас В. Панченко характеризує подію (намір переходу) як «екстравагантний бунт» В. Винниченка [25, с. 158, 159, 160], наголошує на тому, що серед мотивів письменника – бажання, щоби «Я» не було затерте «Ми» [25, с. 157], тоді як українська критика намагалася буцімто знівлювати його особистість.

На наш погляд, листування В. Винниченка із Є. Чикаленком не дає підстав для зображення наміру «переходу» в якості головної проблеми в житті письменника, на відміну від болючого переживання ним самого конфлікту. Мотивів порушувати питання «переходу» у В. Винниченка було кілька. Зокрема, у 1908 р. письменника спонукали до такого кроку проблеми із здоров'ям, матеріальна скрута, викликана не в останню чергу через зникнення (крадіжку) громадських грошей, за які він ніс відповідальність. Але, вважаємо, головними стали морально-етичні переживання. Очевидно, для 28-річного чоловіка, який сповідував філософію «чесності із собою», було дуже важко часто покладатися на щирю допомогу з боку Є. Чикаленка, людини, яку він глибоко поважав. Особливо ці переживання загострилися через те, що він знав про складні обставини із фінансуванням газети «Рада», яка трималася самовідданою працею Євгена Харлампійовича [13, с. 51-52, 63, 75, 89; 30, с. 20, 23]. Тому в листі 25 квітня 1908 р. В. Винниченко зазначав, що «...ввійти мені в рос[ійську] літературу конче потрібно хоч би з боку тих самих грошей... От тоді я зможу вже і з довгами своїми розквитатись і не турбувати Вас своєю остогидлою мені самому піснею про гроші» [13, с. 79]. Через два тижні в листі до Є. Чикаленка В. Винниченко уточнює свою позицію: «я все-таки бачу більше цінності в задоволенню щиро зробленою роботою, ніж в грошах» [13, с. 90]. Намір притягнути увагу російського читача до України ставав додатковим чинником: «Крім того, таким чином пропаганда українського може вийти в більш широке поле інтелігенції» [13, с. 79]. Останньої думки він не полишав і пізніше. 3 вересня 1912 р. В. Винниченко пише Є. Чикаленку: «моя ж мрія й до всяких конфліктів була така: виступити в рос[ійській] літературі, притягнуть до себе увагу, а тоді перестать писать по рос[ійськи] і примусить їх брати у мене тільки переклади і платити як за оригінальні роботи» [13, с. 236].

Проте «спокуса» друкуватися російською була значною, і пов'язана вона із тим, що російськомовна критика звертала все більшу увагу на письменника у позитивному сенсі, тоді як українська писала в образливих тонах [13, с. 97, 224, 225, 247, 280]. Про характер та масштаби цієї уваги маємо змогу скласти уявлення зі шпальт російськомовних засобів масової комунікації Харкова. Одна з найвпливовіших регіональних газет того часу «Южный край» та друга за «вагою» в місті газета «Утро» регулярно повідомляли читачів про появу

нових творів письменника, публікували рецензії. Так у березні 1909 р. харківських читачів інформували про вихід лютневої книжки «Літературно-наукового вісника», в якій «найбільший інтерес» викликає п'єса В. Винниченка «Memento» [31, 1909, 6 бер.]. Наприкінці 1912 р. однією з найважливіших подій місцевого культурного життя стали літературні четверги, що проводилися в місті, на тему «Жінка в новітній російській літературі». Такі зустрічі стали знаковим явищем життя Харкова, адже питання ролі жінки у великому місті, що модернізується, набувало все більшої ваги. У рамках такого четверга знаний літературний критик початку ХХ ст., вихованець 3-ї Харківської гімназії та Харківського університету, М.Б. Грейденберг розглядав в контексті «творення сучасної легенди про жінку» кілька самостійних літературних типів: «вільну (*свободную*) жінку» М. Арцибашева, «сильну жінку» В. Винниченка, «нову жінку» А. Вербицької, «ту, яку не зрозуміли» (*непонятую*) С. Ценського. На літературних четвергах виводилася тяглість у зображенні жіночих образів від І. Тургенева, М. Гоголя, А. Чехова. [32, 1912, 13 груд.]. Таким чином, у провінційному, за імперськими мірками, Харкові український письменник потрапив у спільне поле із шанованими в культурному середовищі країни письменниками. А зважаючи на те, що художня література початку ХХ ст. претендувала на глибокі соціальні узагальнення щодо тенденцій суспільного розвитку, формула «творення сучасної легенди про жінку» мала приховати від начальства та цензури гострі моменти суспільного звучання. Таким чином В. Винниченко потрапляв в поле не лише літературного, а й актуального соціально-політичного дискурсу.

Увага до творчості В. Винниченка не зменшувалася і надалі. І хоча В. Панченко зазначає, що після М. Арцибашева російського читача важко здивувати [25, с. 159], український белетрист посів належне місце поруч із цим російським автором суспільно-значущих сенсаційних романів. На початку 1916 р. харківський літературний критик І. Турський порівнював нові твори В. Винниченка і М. Арцибашева – романи «Хочу» і «Раба». На думку автора рецензії, який із прискіпливістю зазначає, що обидва романи «пізнавані» і що процес «пізнавання» письменника у нових його речах не завжди супроводжується задоволенням, критик одразу наголошує: «На щастя для Винниченка, останній уміє бути цікавим і у повторенні, він не наскучає» [32, 1916, 21 червня]. Рецензент особливо підкреслює, що значне місце в романі посідає зображення «психології» українства і що про це написано щиро, гаряче і з болем. Особливо критика вразила беззастережна відданість ідеї українського відродження одного з героїв твору – Сосненка. Думка про значну цінність роману, яка пронизує рецензію, стосується перш за все зображення психології людини. Критик акцентує увагу на тому, що В. Винниченко доводить: людина не є всебічно дослідженою істотою, а людяність головного героя – Халепи – проявляє себе, зокрема, в іраціональні хвилини зривів. І. Турський позитивно оцінив метод В. Винниченка-письменника, який він називає «авторським свавільством»: «художня цілісність роману, його примхливо ламка (*ламающаяся*) фабула, примхливе свавілля (*прихотливый произвол*) автора», у якому «ми впізнаємо свавільство життя, і ось ця правдоподібність роману Винниченка нами оволодіває швидше за інші враження».

Прихильні відгуки преси Харкова контрастували із відгуками поза межами України. Навесні 1916 р. в столицях Імперії газети жваво обговорювали постановки п'єси «Брехня» на сценах Александрінського театру Санкт-Петербургу та театру К. Н. Незлобіна Москви. Помітним було зверхнє ставлення до творчості В. Винниченка з боку столичної критики, яке проявлялося у відсутності згадки про те, що п'єса – переклад з української мови; закиданні «глухого провінціалізму», який вбачали у тому, що один з персонажів вдягнений у «свиту», а герої співають «малоросійські пісні»; купюрах в тексті [6, с. 68; 22, с. 59, 61]. Але головним закидом столичних рецензентів, який межував із непрофесіоналізмом та свідомим перекручуванням фактів, були твердження про запозичення В. Винниченком, зокрема з однієї з п'єс Л. Андрєєва, хоча «Брехня» була надрукована і поставлена на українській сцені на кілька років раніше від твору російського автора [6, с.64].

В. Винниченко, на наш погляд, був символом України початку ХХ ст. в двох значеннях цього слова. По-перше, він уособлював типові риси української вдачі, українського світовідчуття. З його щоденникових записів, листів постають традиційне для українця замилування Україною та рідною природою. Образи «наших» «вишень і соняшників», безкрайого степу та могил, Дніпра, верб, млинів [8, с. 58-59, 283; 13, с. 73, 225] надихають його. Притаманні письменнику настрої і емоції, особливо «туги» [8, с. 282, 283], знайомі кожному з віршів Т. Шевченка. Винниченко некомфортно почувався на чужині – як в Росії, так і в Європі. Бажання жити в Україні, висловлене на сторінках листів, щоденника формулою «хочу їхати... на Україну... чути сльози, самому плакати» чи не найповніше передають внутрішній світ письменника на різних стадіях його життя [13, с. 91, 276].

Водночас В. Винниченко був символом руху українців до модерного світу. Таким його зробила копітка літературна праця та устремління до самоосвіти, самовдосконалення без яких неможливо уявити собі модерне суспільство. Перебуваючи за кордоном, він намагався надолужити прогалини в освіті. Із граничною відвертістю писав про себе: «Я ж – неук, як і більшість наших письменників» [13, с. 49, 50], а тому брав приватні уроки, студіював історію, літературу. Однією з інших ознак модерної людини є вміння концентрувати власну волю. Цьому він також наполегливо вчився [8, с. 85]. Врешті-решт така самовіддача принесла плоди. Є. Чикаленко писав, що «Ви стали сенсаційним письменником, якого читають з цікавістю і праві, і ліві» [13, с. 228], гаряче вітають в різних містах Українських земель не лише як автора якогось окремого твору, а взагалі як письменника [13, с. 222]. Восени 1917 р. В. Винниченка впізнавали на вулиці і зверталися в особистистих та державних справах [8, с. 272]. Особливо відверто визнання проявило себе з боку не лише інтелігенції, а й селянської маси: «... Вас не тільки не закидають бовтунами, як Ви сподівались, а роблять Вам навіть овації, на всіх з'їздах вибирають в президіуми», – повідомляв Є. Чикаленко [13, с. 291-292].

В. Винниченко виявився заручником тієї стадії розвитку українського суспільства, яке позначалося відставанням від інших націй. Відставання проявляло себе у різних сферах життя і обумовлювалося різними чинниками. Особливо масштабними були відсутність заможного інтелектуально підготовленого читача, здатного купувати й розуміти художні твори модерного напрямку, розвиненої інфраструктури доведення продукта творчості письменника до споживача. Так, наприкінці ХІХ ст. перепис в Імперії зафіксував лише 47 тис. українців із середньою та вищою освітою, що становило 0,3% українського населення, в той час як серед російського населення України цей показник становив 5% [15, с. 52]. Перша українська газета «Рада» мала вкрай обмежене число передплатників, приміром, у Харківській губернії – 214, Полтавській – 465, а редакція не мала фахових журналістів [5, с. 500, 502; 30, с. 6-9]. Реакція, що запанувала в країні після 1907 р., погіршила умови розвитку українського слова. Є. Чикаленко записав у своєму щоденнику 14 лютого 1909 р.: «Правда, народжуються тепер і між сільським народом елементи свідомі національно, що читають українські книжки, газети, але їх мало, бо політична атмосфера не сприяє розвиткові цих елементів. Сваюля адміністрації душить їх» [30, с. 47]. Все це В. Винниченко добре розумів і тому із сумом писав 22 грудня 1911 р. Є. Чикаленку: «Несеш як якусь наслідственну хворобу на собі свою національність. Скинути її – неможливо, як неможливо з блондина стати брюнетом, але ж і нести не легко... Я розумію, ... що виною всьому наша «провансальність», а тим часом на мені вона одбивається далеко сильніше, ніж на «провансальці» – читачу. Читач собі читає та критикує й вимагає, не входячи в те, як з'являється те, що він читає» [13, с. 207].

Є. Чикаленко неодноразово спонукав письменника «оживити» український театр, написати «ряд п'єс... з сучасного життя, реальних, художественних, а головне «пріємлемих» публікою...» [13, с. 130, 132-133]. Очевидно, письменник дослухався порад свого літературного хрещеного батька і створив низку п'єс, які знайшли в цілому позитивний відгук Є. Чикаленка [30, с. 119]. Однією з них стала п'єса «Брехня», про яку сам

В. Винниченко писав: «Хотілось тільки намалювати людину, яка має хорошу, але сучасну душу, коли старі цінності не можуть уже мати такої влади над душами, як раніше» [13, с. 183]. Але в українському середовищі драматургія В. Винниченка сприймалася неоднозначно. Особливо вразило письменника специфічне сприйняття акторами українських театрів негативних і позитивних персонажей. Так, 24 серпня 1912 р. В. Винниченко бідкався, що найвидатніші українські артисти дивляться на п'єси з боку етики, не бажаючи грати поганого героя, аби не асоціюватися із негативним образом [13, с. 230, 231].

У листуванні В. Винниченка і Є. Чикаленка порушувалась проблема, яку вони називають «обробленням» або «перепискою» художнього твору. У листопаді 1905 р. письменник визнавав: «я не обробляю своїх праць» [13, с. 37]. Є. Чикаленко відповідав йому: «скаржитесь на те, що жахаєтесь переписки. Правда, се нудне діло, але ж і хватопеком писать теж погано!» [13, с. 40]. На перший погляд, мова може йти про недостатню вимогливість до себе з боку письменника. Проте обвинувачувати лише В. Винниченка в «необробленості» текстів, на наш погляд, не зовсім коректно. Необхідним елементом підготовки літературного твору до друку є робота редактора видавництва. Але на початку ХХ ст. в українському літературному середовищі бракувало людей, які були здатні допомогти автору вдосконалити текст. Між тим історія світової літератури надає чимало прикладів важливості постаті літературного редактора. Навіть в житті таких видатних американських письменників як Е. Хемінгвей, Ф. Скотт Фіцджеральд, Т. Вульф порадиником, «чистильником» їх романів та оповідань був М. Перкінс. В. Винниченко скаржився Є. Чикаленку, і, зауважимо, цілком слушно: «Українська ж критика, як зарядила «необробленість» та так і говорить собі по традиції. Чим необроблено, в чому, де саме, які саме помилки, – це ніхто не дає собі труда подумати» [13, с. 233]. 22 листопада 1913 р. у листі до Є. Чикаленка письменник писав: «Шкода і дуже шкода, що нема у [нас] об'єктивного, безстороннього й не партійного критика, який би з літературного боку мав серйозну освіту й міг допомогти авторам і читачам. У нас гадають, що бути критиком – це уміть лаятись» [13, с. 254]. Функцію уважного редактора (і критика) час від часу брав на себе Є. Чикаленко, якого сучасники вважали одним з найкращих знавців української мови [28, с. 155]. Прикладом такої ґрунтовної і водночас коректної роботи є помітки Євгена Харлампійовича на рукописі оповідання В. Винниченка «Матвій Безодня» [13, с. 363-383]. Тож слова Є. Чикаленка в одному з листів у липні 1908 р. про матеріальний бік письменницької долі: «А до того всього Ви вродились раніше, ніж треба було Вам» [13, с. 100] – можна вважати за такі, що стосуються в цілому взаємин В. Винниченка із українським суспільством.

Підводячи підсумки, маємо зауважити, що порушені у статті питання не претендують на вичерпне висвітлення. Надалі вони мають розглядатися крізь призму концепції модернізації, але не в домінуючій інтерпретації як процесу, яким керує держава і що збігається із поняттям реформування, головним суб'єктом якого є еліта: «раціональна бюрократія» та підприємницько-капіталістична верства в промисловості [3, с. 251; 10, с. 18, 19; 11]. На наш погляд, варто керуватися більш широким трактуванням процесу модернізації як важкого, звивистого руху до сучасності. У ході такого руху елементи традиційної культури пристосовуються до модерних явищ, формується розуміння суб'єктами історичного процесу необхідності розвитку, а вкорінення нових цінностей відбувається нерівномірною і викликає періодичні конфлікти. Модернізація вимагає високої громадянської культури всіх верств суспільства, мобільності як у фізичному, так і в першу чергу соціально-психологічному сенсі, а раціональні дії мають переважати інші [16, с. 140-141; 21; 29, с. 73]. Отже суб'єктами, носіями модернізації мають виступати всі верстви суспільства.

В. Винниченко, будучи лідером в торуванні новітніх тенденцій в українській літературі, став символом модерної трансформації суспільства, але й заручником традиціоналізму української інтелігенції та селянства. Тому в «трикутнику», винесеному

нами у назву статті, він був більшою мірою заручником відсталості українського культурного середовища, політичних амбіцій, матеріального чинника як характерної риси тієї стадії модернізації, яку проходило українське суспільство. Конфлікт В. Винниченка із останнім слід розглядати як закономірний результат, викликаний процесами модернізації, а не вадами характеру або українського менталітету. У разі більш-менш рівномірного дозрівання всіх верств українського суспільства сприйняття творчості В. Винниченка могло б протікати більш м'яко. Значний стрибок, зроблений в процесах модернізації в 1917-1920 рр., був лише частково підготовлений попереднім розвитком й обумовлений надзвичайними обставинами Першої світової війни та революції. Отже через це і сам письменник психологічно виявився не готовим втриматися на вершині політичного Олімпу. Розпорошеність українства, як результат чергової стадії модернізації, зробила В. Винниченка символом заручництва, але вже іншого гатунку. Та попри всі колізії, його творчість сприяла вписуванню української літератури в загальноросійський і європейський дискурс, знайшла відгук в зросійщеному середовищі інтелігенції сходу українських земель, що демонструє приклад Харкова. Через сприйняття його літературної творчості могли формуватися основи того, що сьогодні називають «політична українська нація». Але і в Харкові він не встиг стати «своїм», а був лише «упізнаваним».

Література

1. Анничев А. «Пророк», «Тайно» «Пригвожденный» «Грехом» «Курносого Мефистофеля» // *Время*. – 2015. – 8 окт.
2. Блажесєвська Т. Пан Вольдемар і його перші читачі (Особа і творчість Володимира Винниченка у сприйнятті сучасників початку ХХ століття) // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. – № 519. – Вип. 32. – С. 98-106.
3. Бойко О.Д. *Історія України: Посібник*. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 656 с.
4. Бойко О.Д., Дмитрієнко М.Ф., Ясь О.В. Винниченко // *Енциклопедія історії України*. – Т.1: А-В. – К.: Наукова думка, 2005. – С. 510.
5. Бойко Ю.О. Євген Чикаленко – видавець першої україномовної газети «Рада» // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – Вип. 18. – К., 2014. – С. 497-512.
6. Бурчак Л. «Ложь» на сцене театру К.Н. Незлобина в Москві // *Українська жизнь*. – 1916. – №3. – С. 64-68.
7. Велєдницька Т. Ідея-фікс Володимира Винниченка // *Літературна Україна* [Режим доступу]: <http://litukraina.kiev.ua/deya-f-ks-volodimira-vinnichenka> 11.02.2015.
8. Винниченко В. *Щоденник*. – Едмонтон-Нью-Йорк, 1980. – Т.1. 1911-1920. – 500 с.
9. Гнідан О.Д., Дем'янівська Л.С. Володимир Винниченко: Життя, діяльність, творчість (Навч. посіб. для студ.-філол.). – К.: «Четверта хвиля», 1996. – 256 с.
10. Головка В.В. Модернізації теорії // *Енциклопедія історії України*. – Т.7: Мл-О. – К.: Наукова думка, 2011. – С. 18-20.
11. Головка В. «Модернізація» як метанарратив української історії // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. – 2003. - №9. – С. 410-427.
12. Грицак Я. *Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття*. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
13. Є. Чикаленко, В. Винниченко. *Листування. 1902 – 1929 роки / Упоряд. та вст. ст. Н. Миронець*. – К.: Темпора, 2010. – 448 с.
14. *Історія української культури: у 5 т. – Т.5, кн. 2: Українська культура ХІХ – початку ХХ століття*. – К.: Наукова думка, 2011. – 1032 с.
15. Каппелер А. Структура українського національного руху в Російській імперії // *Сучасність*. – 1992. – №7. – С. 48-56.
16. Каспэ С.И. *Империя и модернизация: Общая модель и российская специфика*. – М.: РОССПЭН, 2001. – 255 с.

17. Ковалів Ю. Історія української літератури : кінець XIX – поч. XXI ст. : К. : ВЦ «Академія», 2013. – Т. 2 : У пошуках іманентного сенсу. – 624 с.
18. Кошова І. Євген Чикаленко і Володимир Винниченко : аспект особистий і літературний // [Режим доступу]: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=21112&chapter=1>
23. 12. 2017.
19. Кульчицький С.В., Лебедева Ю.Г. Історія України: підруч. Для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / С.Кульчицький, Ю.Лебедева. – 2-е вид. – К.: Генеза, 2012. – 304 с.
20. Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 376 с.
21. Миронов Б.Н. Модернизация имперской России и благосостояние населения // Российская история. – 2009. – № 2. – С. 137-176.
22. Могилянський М. «Ложь» Винниченка на Александринской сцене // Украинская жизнь. – 1916. – №3. – С. 59-63.
23. Нариси історії української інтелігенції (перша половина XX ст.): У 3 кн. – Кн. I. – К., 1994. – 138 с.
24. Павлишин Л. Г. Володимир Винниченко про духовну кризу суспільства як результат нівелювання людини // Грані. – 2016. – №2. – С. 117-121.
25. Панченко В. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. – К.: «Твім інтер», 2004. – 288 с.
26. Петрів О. Володимир Винниченко: філософський дискурс. – Дрогобич: Вимір, 2007. – 164 с.
27. Старовойтенко І. Євген Чикаленко : людина на тлі епохи. – К. : Темпора, 2009. – 544 с.
28. Старовойтенко І. Євген Чикаленко та його спадщина в українській історіографії // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 18. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. – С. 151-163.
29. Травин Д., Маргания О. Европейская модернизация: В 2 кн. – М.: ООО «Изд-во АСТ»; СПб: Terra Fantastica, 2004. – Кн.1. – 665 с.; Кн.2. – 572 с.
30. Чикаленко Є. Щоденник. Т.1. (1907-1917). – К.: Видавництво «Темпора», 2004. – 428 с.
31. Утро. – Харків, 1909.
32. Южный край. – Харків, 1912–1916.